

Eğitim Felsefesine Bir Yaklaşım

Durmuş Günay

Maltepe Üniversitesi, Maltepe, İstanbul
ORCID: D. Günay (0000-0001-7461-243)

Özet

Bu araştırmada, eğitimin gerçekleştirmek istediği, öğrenme ve öğretmenin mahiyetini anlamaya çalışacağız. Öğrenme nasıl vuku bulur? İnsan nasıl öğrenir? Filozoflar, düşünürler, tarihte, öğrenmeyi ve öğretmeyi nasıl anlamışlar? Bütüncül bir yaklaşım ile eğitimi anlamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Öğrenme, öğretme, eğitim, eğitim felsefesi

An Approach to Philosophy of Education

Abstract

In this research, we will try to understand the nature of learning and teacher that education wants to accomplish. How does learning occur? How does one learn? How did philosophers, thinkers, in history understand how to learn and teach? We will try to understand education with a holistic approach.

Keywords: Learning, teaching, education, philosophy of education

I. GİRİŞ

Eğitim felsefesi; eğitimin en temel ilkelerini, kavramlarını, sorunlarını anlamaya çalışan felsefe alanı. Eğitim felsefesine dayalı olarak eğitimi tasarlamak, aynı zamanda, eğitimde bir sistem kurmaktır. Felsefe teriminin anlamı, bilindiği üzere, bilgelik sevgisidir. Bilgelik, *derin düşündürmek/tefekür etmektir*. “Tefekkür etmek, teşekkür etmektir”. Derin düşünmek en temel ilkeleri ortaya koymaktır. Bilgelik sevgisindeki sevmek, iki anlama gelir. Birincisi bilgi geçişi, sevgi ortamında vuku bulur. İkincisi, sevmek, hikmeti mantığın süzgecinden geçirmektir. Grekler, hikmeti mantığın süzgecinden geçirerek felsefeyi yapmışlardır.

Bu araştırmada, eğitimin gerçekleştirmek istediği, öğrenme ve öğretmenin mahiyetini anlamaya çalışacağız. Öğrenme nasıl vuku bulur? İnsan nasıl öğrenir? Filozoflar, düşünürler, tarihte, öğrenmeyi ve öğretmeyi nasıl anlamışlar? Bütüncül bir yaklaşım ile eğitimi anlamaya çalışacağız.

II. KAVRAMSAL ANALİZ

Günümüzde Türkiye’de, eğitime dair terminolojide, be-

lirsizlikler (müphemlikler) ve bulanıklıklar vardır. Bu durum, ne yazık ki, eğitim sistemimizin bilinçli bir felsefesinin bulunmayışının dışı vurumudur.

Eğitim-öğretim, eğitim ve öğretim terimleri, çoğu kez, birbiri yerine kullanılmaktadır. Bunun sebebi, benim gözlemime göre, bu terimlerin işaret ettiği kavramların, toplumsal zihinde, yani genel olarak fertlerin zihninde, açıklığı ve seçikliği olmamasıdır. O yüzden kiminin eğitim terimini kullandığı yerde bir başkası öğretim terimini kullanmaktadır.

Geçmişte, talim, terbiye, tahsil ve tedris terimleri kullanılıyordu. Günümüzde, Talim Terbiye Kurulu, talimghah taburu gibi bazı kullanımlar var ise de bunlar geçmişten kalan adlandırmalardır. Bu terimler günümüzde, günlük dilde nadir olarak kullanılmaktadır. Şimdi, yukarıda adı geçen terimlerin anlamları üzerinde kısaca duralım.

Talim: Talim yaptırmak, bir meslek için el becerisi kazandırmaya yönelik eğitim vermektedir. Talim görmek, beceri kazanımına yönelik eğitim almak anlamındadır. Zanaat kazanımına yönelik eğitimidir. Zanaata dair becerilerin tümüne el becerisi adı verilir. Marangozun, futbolcunun ve cerrahın becerisi el becerisidir ve talime girer. “Talim”, *yapmaya yöneliktir*. Şuna da işaret etmek gerekir ki, geçmişte, “talim”, mesleki eğitim veya beceri eğitimi anlamında değil, öğretmenin öğrenenin öğrenmesine zihinsel olarak yardım ettiği anlamında da kullanılmıştır.

Terbiye: Kişinin içinde yaşadığı toplumun değerlerine

*Yazışma Adresi / Address for Correspondence:
Durmuş Günay, Email: dgunay@hotmail.com

Geliş Tarihi / Received Date: 11.09.2019
Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.12.2019

Doi: 10.26701/uad.658305

göre bir duruş ve davranış kazanımı için kendisine yönelik eğitimidir. “Terbiye” terimi, sahip olmak anlamına gelen “reba” veya “rebeve” kökünden gelmektedir. Eğitimin insanın doğasını (fıtratını) bozmaması gerektiğini benimseyen görüşe göre “terbiye”, insanın fıtratının korunmasına, bozulmamasına yönelik eğitim anlamındadır. Cenevre doğumlu fakat Fransa’da yaşamış olan Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) şöyle der: “*Yaradan’ın elinden çıkan her şey iyidir. Sonradan insanların elinde bozulur*”. Yine; “*Sana bir çocuk teslim ediyorum. Bu çocuk, doktor olsun, hakim olsun rahip olsun diye değil, adam olsun diye...*” (Turgut, 1992).

Öğretmede müdahaleyi daha önemli gören anlayışa göre “terbiye”, kişilere içinde bulunduğu toplumun değerlerinin kazandırılmasına yönelik eğitim anlamındadır. “Terbiye”, kişinin içine doğrudur ve *davranışına yöneliktir*.

Tedris: Bu terim “derase” kökünden gelmektedir. Ders, dersane, müderris, medrese terimleri bu kökten türetilmiş terimlerdir. Ders, Lisanü’l Arab’da bir şeyi *kavramak* üzere, üzerine kapanmak anlamındadır. El becerisinin yanı sıra bir de zihinsel beceri söz konusudur. “Tedris”, zihinsel beceri ile ilişkilidir. “Müderris” ders veren, “medrese” eğitim-öğretim yapılan kurum, “dershane” ders verilen yer (sınıf) anlamındadır.

“Ders”, eğitim-öğretimin ölçü birimidir. Eğitim-öğretimde tüm faaliyetler “ders” ile tanımlanmaktadır. Örneğin, 14 ila 16 haftalık bir eğitim-öğretim döneminde haftada bir ders saati verilen dersin kredisi “1” dir. Yani “1” kredi ortalama 15 ders saati ile tanımlanmaktadır. Haftalık eğitim-öğretim süresi, önlisans, lisans ve lisansüstü kredileri ders saatleri ile tanımlanmıştır. Eğitim-öğretimde insanlığın ölçü birimi olarak kabul ettiği ders terimi, İslam kültürünün bir buluşudur.

Tahsil: Sözcük olarak, hâsıl kökünden gelmekte; hâsıl etme, süzerek alma, biriktirme anlamındadır. Süzmek, arıtmaktır. Kalite kazandırmaktır. “Tahsil”; talim, terbiye ve tedris görmenin hepsini birlikte kapsamaktadır. Tahsil, el becerisini ve zihinsel beceriyi kapsar.

Bologna Süreci bağlamında ifade edilirse, “tahsil”in yetkinliğe (competence) tekabül ettiği söylenebilir. Yetkinlik (competence); bilgi, beceri, etik ve sorumluluğun sentezi gibidir. Şöyle ki, Bologna Sürecinde, “öğrenme kazanımları” (learning outcomes); bilgi (knowledge), beceri (skill) ve yetkinlik (competence) seviye göstergeleridir. Yetkinlik de bir seviye göstergesidir, liyakat anlamına gelir. Liyakat belgelendirildiğinde yeterlilik (ehliyet/qualification) olur. Bologna Sürecinde, tüm eğitim-öğretim, 8 seviyeden oluşmaktadır. Söz konusu 8 seviyenin her biri yukarıda adı geçen seviye göstergeleri ile tanımlanmaktadır. Seviye göstergelerine “öğrenme kazanımları” adı verilir. Kazanım, *kesb* demektir. Burada şu kadarına işaret ederek geçelim ki, tarihte kültürümüzde bulunan “ahilik”te de 8 seviye söz konusudur.

Batı kültüründe, *education* (eğitim) terimi, *educare* ve

educere şeklinde iki ayrı Latince fiil kökünden türetilmiştir. İlginçtir ki aynı isim iki ayrı fiil kökünden yapılmaktadır. İsim yapıldığı fiil köküne göre anlam kazanmaktadır.

Educare fiiline dayalı *education*, öğreneni özel bir beceri ile donatmak üzere “*talim ettirme*” anlamına gelir. Bir ustanın, bir cerrahın, bir tamircinin el mahareti ya da bir futbolcunun ayak mahareti gibi. Meslek, bu tarz eğitim ile kazanılır. *Educare*, beceriye dayalı meslek erbabını veya zanaatkârı yetiştirmeye yönelik eğitimidir (Billington, 2011).

Educere fiilinden türetilen *education*, öğrencinin hem dünyayı hem de kendisini keşfine yol açan bir eğitimidir. Zihinsel/düşünsel alanda eğitim: Teorik eğitim, sanatçı eğitimi gibi. Bu eğitimden mezun olunamaz, ucu açıktır. Hayat boyu süren eğitim veya kazanım (Billington, 2011). Günümüzde, “Hayat Boyu Öğrenme” adıyla üzerinde durulan öğrenme ile *informal* (sargın öğrenme/her yerde öğrenme) adı verilen öğrenme, ağırlıklı olarak, *educere* fiil köküne dayalı öğrenmedir.

Sonuç olarak, Latince *education* (eğitim) terimi hem el becerisini hem zihinsel beceriyi birlikte kapsayan bir isimdir. “Education”ı Türkçe’de bir tek terim ile karşılamak zordur. Bu durumda, el becerisini (talim) içermek anlamında “eğitim” terimini, zihinsel beceriyi (tedris) içermek üzere “öğretim” terimini birlikte alırsak, “education”ı karşılamak üzere, “eğitim-öğretim” terimini kullanmak daha isabetli görünüyor. Biz bu yazıda kısa olsun diye, başlıkta görüldüğü üzere, “eğitim-öğretim” teriminin anlamını karşılamak üzere “eğitim” terimini kullanmayı tercih ettik.

III. EĞİTİMİN AMACI NEDİR?

Eğitimin amacı; bir toplumda, en geniş ve en derin anlamda kültürü yeni nesillere taşımak, derinleştirmek ve kültürel birikimi büyütmektir. Tüm bilgi alanını, değerleri de içermek üzere, “kültür” sayıyoruz. Kültür, dilde varolan dünyasındadır. Eğitimin amacı, insanın yetkinliğini artırmak bir başka ifade ile (yüksek) vasıflı insan yetiştirmektir. Yüksek vasıflı insan terimi, kişinin topluma bakan yüzüne aittir. Eğitimin kişinin iç dünyasına bakan yönüyle amacı, insanı yüceltmektir. Modern dünyanın eğitim sistemi, genel karakteri itibarıyla, insanın dışa yönelik vasıflarını şekillendirmeyi hedeflemektedir. Çağımızda dışsal karakterli eğitimin başarısı, kişinin iç dünyasının derinleşmesinin üzerini örtmektedir.

“Kültür”; aile, eğitim kurumları ve toplumsal hayat tarafından aktarılır, derinleşir ve genişler. Öğrenme, örgün eğitim, yaygın eğitim ve sargın öğrenme şeklinde üç farklı tarzda gerçekleşmektedir. *Örgün eğitim* (formal education) okullar ve üniversiteler tarafından verilen organize edilmiş eğitimidir. Kısmen organize edilmiş, kurslar şeklinde verilen eğitim *yaygın eğitimidir* (non-formal education). Kişinin ailesinden, toplumdan öğrenmesine *sargın öğrenme* (informal learning) adı verilmektedir. *Sargın öğ-*

renme insan ile tüm çevresi arasındaki etkileşim ile kazanılan öğrenmedir. Sonuç olarak toplumsal ve kültürel varlık olma niteliklerini de haiz olan insan; özgün, *yaygın* ve *sargın öğrenme* yoluyla öğrenir veya bilgi edinir. Bilgi; tanıma, açıklama, yapma, anlama ve yorumlama şeklinde derecelere sahiptir.

Bir başka sınıflandırmaya göre, söz ile dile getirilebilen, öğretilebilen ve öğrenilebilen bilgi *açık bilgi* (explicit knowledge), söz ve yazı ile dile getirilemeyen öğretilemeyen/öğrenilemeyen bilgi, *örtük/zımnî bilgidir* (tacit knowledge). Bisiklete binmek örtük bilgiye bir örnektir. Çünkü bisiklete binmek anlatılarak öğretilemez. Bütün beceriler, el becerisi ve zihinsel beceriler örtük bilgidir. Örtük bilgi kişinin zihnine gömülü bilgidir. Kişiye özgüdür. Örtük bilgi, gözleyerek, tekrarlayarak yaparak öğrenilebilir. Örtük bilgi, usta çırak ilişkisi gibi, öğretene öğrenci, müreşit mürit, Peygamber sahabe arasında bir aradalık ile geçen bilgidir. Bütün bilgilerimiz başlangıçta örtük bilgidir. Bilgilerimizin %90'ı örtük olarak kalmaktadır (Collins, 2013; Zappavigna, 2014).

Eğitimin konusu insandır. İnsan nedir? Amaçlanan insan nedir? Öğrenmek nedir? Öğretmek nedir? Olduğu halden olması öngörülen duruma varması için insan nasıl eğitilir? Bütün bu sorulara eğitim felsefesi cevap arar.

IV. İNSAN NEDİR?

“İnsan”, E. Morin’e (1921-...) göre; *fiziksel, biyolojik, psikik, kültürel, toplumsal, ve tarihsel bir varlıktır* (Morin, 2003). Gazali (1058-1111) insanın doğasını şöyle niteler: *Fitratı(doğası) veya genel eğilimi iyiye yönelik olmakla birlikte, doğuştan ne iyi ne de kötüdür* (Cevizci, 2016, s.71)

Eğitimin konusu veya malzemesi olan “insan” zihinde/düşünmede varolan kavramsal bir varlıktır. “İnsan”, duyarlarımız ile algıladığımız tekil varlıkların ortak özelliklerini soyutlayarak aklımız ile yaptığımız bir kavramdır. Aslında gerçek dünyada, Ayşe, Zeynep, Ahmet, Mehmet gibi bireysel varlıklar vardır. Duyularımızla ancak tekil varlıkları algılayabiliyoruz. Öncelikle, bireylerin ortak özelliklerini taşıyan genel bir kavram olan “insan”ı tanımak gerekmektedir. Bu bize aklımızın sağladığı, düşünmede ve iletmede bir ekonomidir. Eğitim buna ilave olarak, eğitim verdiği bireylerin özgül niteliklerini de göz önüne almak durumundadır. Özgül nitelikten kastettiğimiz, her bir bireyin kendine özgü (has) niteliği ile bireyin hayatı süresince dönemlerine göre değişen özellikleridir.

İnsanın doğasında taşıdığı zaafı bulunmaktadır. Eğitim-öğretim kurumları, öğrenim gören insana zaafının farkındalığını sağlamalıdır. Günümüzde eğitim sistemlerinin üzerinden sekerek geçtikleri en önemli husus budur. Eğitim-öğretim, mensuplarına hata ve yanılığa karşı bağımsızlığı olan bilgi bulunmadığı bilgisini vermelidir. Dış dünyadan alınan uyarı ve işaretler, beyinde işlenir ve anlamlandırılır. Burada iki hata kaynağı söz konusudur. Birincisi algı hatası: Duyularımız bizi yanıltabilir. Suda ki çubuğu kırık gördüğümüz gibi. Diğeri zihinsel hata.

Duyu verilerini veya olguları açıklarken kullandığımız teori veya yasa şeklindeki kavramsal araçlar bizi yanıltabilir (Morin, 2016). Bilim tarihi, çürütülmüş teoriler ve yasalar mezarlığı gibidir.

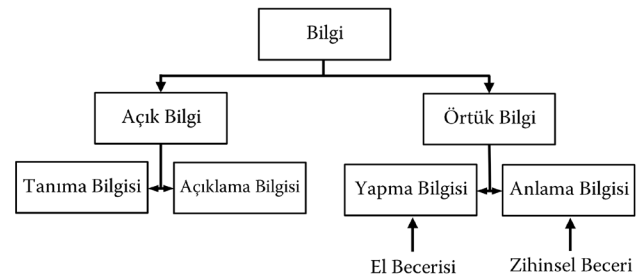
Doğasında bulunan zaaf dolayısıyla, ikinci bir önemli handikap, “insanın kendine yalan söyleme olasılığıdır. Benmerkezcilik, kendini aklama gereksinimi, kötünün nedenini başkalarına yansıtma eğilimi, herkesin kendi yalanını araştırmadan kendine yalan söylemesine yol açar”. Her hatırlamada anılar, işimize geldiği şekilde güzelleştirilerek ya da çirkinleştirilerek yeniden kaydedilmektedir. Bazen yaşanmış olduğuna inanılan gerçekte olmayan hatıralar olduğu gibi, kimi zamanda asla yaşandığına inanılmayan bastırılmış anılar vardır (Morin, 2016).

Bu hatalardan sakınılabılır mi? Doğru bilgiyi tehdit eden bu hatalara karşı insan kendisini, hatalara yol açan zaafarla malül olduğu bilgisi tarafından tahkim edebilir. Eğitim, mensuplarına bu bilgileri öncelikle vermelidir.

V. BİLGİ NEDİR?

“Bilgi” nedir ki biz onu biliyoruz? “Bilgi”, nesne hakkında öznenin (bilenin) yargıda bulunması ve vardığı yargıyı dile döktüğü şeydir. Yargı zihinde oluşur, zihinde varılan yargının dilde varolan dünyasındaki izdüşümü bilgidir. Öznenin yöneldiği varlığa felsefede “nesne” adı verilir. Öğrenmek, bilmektir.

Tanıma bilgisi, gündelik bilgidir. Örneğin ben Ahmet’i tanıyorum gibi. “Özne”, bir olay ile karşılaştığında, olayı açıklayabilir. Doğa bilimlerinde açıklama, olgunun nedenini yasadan hareketle ortaya koymaktır. Donmuş bir suya rastladığımızda, hava sıcaklığının sıfır santigrat derecenin altında olduğunu söylediğimizde, olgunun nedenini dile getirmiş ve *su sıfır santigrat derecede donar* yasaasının altına koymuş oluruz. Bıçak yapmasını biliyorum dediğimizde yapma bilgisini dile getirmiş oluruz. Yapma el becerisine veya zihinsel beceriye aittir, ve örtük bilgidir. “Anlama”, zihinsel bir beceridir. Özellikle sosyal olaylarda öne çıkar. Bir yakını kaybetmiş insanın davranışından onu anlıyorum denir.

Şekil 1. Bilgi tarzları

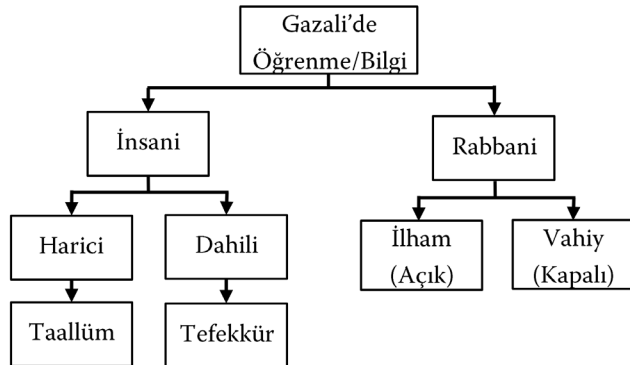
Eğitim Felsefesi yapmak, her türlü eğitimin kendisine dayandığı temel ilkeleri ortaya koymak ve ait olduğu kültürün içinden bakılarak bir sistem tasarlamaktır. Toplumdaki her türlü eğitim, bu sisteme dayandırılmalı ve eğitim felsefesi tüm öğretmenlere ve öğrenenlere kılavuzluk edebilmelidir.

VI. EĞİTİM'E DAİR YAKLAŞIMLAR

Büyük düşünür, allame, kelim ve fıkıh alimi, sufi Gazâlî (1058-1111), Nizamiye Medreselerinde (Külliyesinde) hocalık tecrübesi ve tefekkürü ile birlikte eğitim felsefesi üzerine görüşlerini ayrıntılı olarak ortaya koymuş olan belki de, İslam Dünyasının en önemli düşünürüdür (Gazali, 2015).

Sokrates'e (MÖ.469-399) göre, öğrenme-öğretme doğmadan önce bilinen ancak doğarken unutulmuş olan bilgileri hatırla(t)maktır. Kendisini bilgi doğurtan anlamında ebe olarak nitelemiştir. Gazâlî, bilgi konusunda Sokrates'e benzer bir görüş ortaya koymaktadır. Gazâlî şöyle bir metafor yapmaktadır: bilgi, "toprağa gömülü tohum, okyanus dibindeki mücevher ve maddedeki cevher gibi ruhlarda kuvve halinde mevcuttur." Gazali, öğrenme ve öğretmeyi şöyle açıklar: "Cevherin kuvveden fiile çıkması için bir kimsenin yaptığı çalışmaya taallüm (öğrenme), cevherin kuvveden fiile çıkması için öğrenene bir başkasının yardım etmesine talim (öğretme) denir" (Çelikel, 2006; Gazali, 2015). Gazâlî, bir insanın hayatını beş döneme ayırmaktadır: Bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik, yaşlılık.

Gazali'de insan iki kaynaktan öğrenir. İnsani kaynak ve Rabbani kaynak. Rabbani kaynak, ilham ve Vahiy (Çelikel, 2006). Vahiy Peygamberlere gelir ve oradan insanlara nakledilir. Ancak bu yol, son Peygamber ile kapanmıştır. İlham da Rabbani bir kaynaktır. Bu kaynak açıktır. Gazali'nin açıklamalarından hareketle şu yorumları yapabiliriz. Çağımızın büyük Alman filozofu, M. Heidegger'in (1889-1976), "fikirlere asla varamayız onlar bize gelirler" dediği ilham olsa gerektir. O yüzden olmalıdır ki, bir fikir buldum denilmez, aklıma bir fikir geldi denilir. Burada bir noktaya daha işaret etmek gerekir: İnsani öğrenmede taallüm'e (Şek.2) harici etki olan talim, muallim yoluyla, yardım eder. Taallüm talimi, tefekkür Rabbani olan ilhamı çağırır. Platon düşünmedeki rabbani unsura şöyle işaret eder: *Düşünme gücü bir başka türlü güçtür. Tanrısal bir şeyler vardır onda*" (Platon, 2014, s.236). Platon, Gazali'nin Rabbani dediğini tanrısal olarak ifade ediyor olmalıdır. Gazali'nin öğrenmeye ilişkin açıklamasından hareketle aşağıdaki grafik çizilmiştir (Şekil.2).

Şekil 2. Gazali'nin öğrenmeye ilişkin açıklamasının grafik ile gösterimi.

Gazâlî, eğitime dair ilkeler belirlemiştir. Bunlar: 1. kritik dönem ilkesi, 2. hürriyet ilkesi, 3. rehberlik ilkesi, 4.

hidayet ilkesi, 5. tedricilik veya aşamalı gelişim ilkesi, 6. bireysel farklılık ilkesi, 7. etkinlik ilkesi, 8. denge ilkesi. Gazâlî, eğitim faaliyetlerinin belirtilen dönemlerin özelliklerine uygun olması gerektiğini önermektedir. Gazali, 0-2 yaş döneminde eğitimin önemini özellikle vurgular (2009, Oruç). Gazâlî, eğitimin ve aynı zamanda öğrenmenin, öğrencinin bütün kişiliğini kapsamasını ve ömür boyu sürmesi gerektiğini belirtir (Cevizci, 2016, s.77). Böylece, Gazali, Hayat Boyu Öğrenme-HBÖ (Life Long Learning-LLL) adıyla günümüzde yaygınlık kazanan öğrenmeye işaret etmektedir.

Gazâlî, öğrenci ile toprak arasında bir metafor yapar, üç tür toprak vardır der: 1. İçinde kendiliğinden pınarlar meydana getiren arazi, 2. Suyun yüzeye çıkması için kazılmaya muhtaç olan toprak, ve 3. Kazıldığı zaman bile, su vermeyen kuru bir arazi (Cevizci, ss.79, 2016). Eğitim özellikle ikinci tür toprakta verimli olacaktır.

Gazâlî, öğretmenliği çok yüce bir merci olarak görmektedir. "Alim yok olup gittiğinde aleminde yok olup gideceğini söyler". Eğitimcide söylem ile eylemin uyumlu olması gerektiğini, öğreticinin bilgilerine göre amel etmesinin önemini bildirir. Öğretici ile öğrenci arasındaki ilişkiyi, kalıp ile çamur, değnek ile gölgesi arasındaki ilişkiye benzetir. Öğreticinin kişiliğinde, bilgi-söylem-eylem birliği olmalıdır. Öğreten dosdoğru olmalıdır ki bu öğrencide tezahür etsin (Cevizci, ss.82, 2016).

Batı felsefesi, O'na düşülen dipnotlardan ibarettir denilen Platon'un eğitime ilişkin görüşlerine de değinmek gerekir. "Hür insan hiçbir şeyi köle gibi öğrenmemeli, bedene zorla yaptırılan şeyin ona bir kötülüğü olmasa bile, kafaya zorla sokulan şey akılda kalmaz". "Çocuklara zor kullanmayacaksın. Eğitimin onlar için bir oyun olmasını sağlayacaksın. Böylece onların yaradılışlarının neye elverişli olduklarını da daha iyi anlarsın" (Platon, 2014, s.259).

Alman filozofu Heidegger, "matematikselsel-olanı" bilginin temeline yerleştirir. Heidegger'in *matematikselsel-olan* ile işaret ettiği şeyi açıklamaya çalışalım. Platon'un Akademisinin girişine şu sözleri asmış: "Ageometretos medeis eisito! Matematikselsel-olanı kavramamış olan buraya girmesin". İçeride matematik öğretilen Akademia'nın girişindeki bu sözler, görünen anlamıyla saçma olurdu.

Heidegger bu sözün anlamını şöyle açıklar: "... *bilmenin has imkanının temel ön koşulunun tüm bilginin temel ön dayanaklarının bilgisi ve böyle bir bilgiye dayanarak aldığımız konum olduğunu kavraması gerektiği anlamına gelir. Matematikselsel-olan, şeyler karşısında aldığımız temel konumdur, ve bu yüzden matematikselsel-olan şeylerin bilgisinin ön dayanağıdır. Öğrenme, bir kavrama ve kendine mal etme türüdür. Bir almadır. Sahici öğrenme son derece has bir almadır.*

Alanın temelde zaten sahip olduğu şeyi aldığı bir almadır. Öğretme de buna tekabül eder, bir verme ve sunmadır. Öğrenme, sadece sunulan şeyi alma değildir. Hakiki öğrenmede, öğrencinin aldığı şeyin bizzat kendisinin zaten

sahip olduğu şey olduğunu deneyimlerse öğrenmeye başlar. Dolayısıyla, öğretme başkalarının öğrenmesine izin verme, birini öğrenmeye getirmektir.

Hakikaten öğrenebilen öğretebilir. Tüm öğretmede, öğretene daha fazla öğrenir. Öğrenme bir alma, öğretme bir sunma vermedir. Bu açıklamalardan dilimizde bir karşılık bulabiliyoruz. Anlam dile dökülebildiğinde dilde bir iz düşümü vardır. Öğrenci, ders *almaya* gidiyorum veya anlamıyorsa, kafam *almıyor* der. Öğreten ise, ders *vermeye* gidiyorum der. Öğrenmek ve öğretmek, almak ve vermek, etrafında temerküz eden iki eylem. Öğrenci alıcı, öğretene verici olmaz ise hakiki öğrenme olmaz. Almak istemeyen öğrenciye kimse bir şey öğretemez. Vermeyi beceremeyen, sahici olarak öğrenmemiş bir öğretici de bir şey öğretemez.

Mütefekkirler, koninin dış yüzeyi üzerinde tabandan koninin uç noktasına çizilen çizgiler gibi aynı noktada buluşabilirler. Sokrates. Gazali ve Heidegger'in tefekküründe böyle bir uç noktada buluşma fark edilir. Gazali, tohumun topraktaki vaziyeti gibi, ilimler (bilgiler) nefsin kökünde bilkuvve olarak sağlam bir şekilde yer edinmiş olup, taallüm, bunun kuvveden fiile çıkmasını talep etmek, talim(öğretme) ise bunu kuvveden fiile çıkarmaktır. Bilkuvve olan ilim (tohum), bilfiil olan ilim, nebat(bitki) mesabesindedir. Öğreten çiftçiye, öğrenci toprağa benzer. Topraktaki tohum (öğrenenin nefsindeki bilkuvve bilgi) öğretene talimi ve öğrenenin taallümü ile tohum çatlayıp bitkiye dönüşür.

Gazali'nin bu açıklaması ile Heidegger'in Platon üzerinden ortaya koyduğu öğrenme ve öğretmeye dair yaklaşımı ve Sokrates'in bilginin doğmadan önce insanda mevcudiyeti, doğarken unutulduğu ve dolayısıyla öğrenmenin zaten bilinenin hatırlanması ve öğretmeyi de ebeliğe benzetmesi arasında paralellikler bulunmaktadır. Burada bir noktaya işaret etmek gerekir mi bilinmez ama, Sokrates'in annesi ebe, Platon Sokrates'in öğrencisi idi. Sokrates hiç yazılı eser bırakmamıştır. O'nun düşüncelerini Platon'dan öğreniyoruz. Platon'un diyaloglarında konuşturduğu Sokrates'in söylediklerinin ne kadarı Sokrates'in kendi düşünceleridir, ya da Platon düşüncelerini Sokrates'e mi söyletmektedir, bilinmemektedir.

Öğrenmenin ve öğretmenin vuku bulduğu yere ister nefis, ister ruh, ister beyin, ister akıl veya zihin denilsin, orası türbülanslı bir bölgedir. Şunu da itiraf etmek gerekir ki, Sokrates'den beri, yaklaşık 2500 yıldan beri, öğrenmenin ve öğretmenin mahiyetinin ne olduğu üzerindeki çalışma sona ermemiştir, ve sona ermeyecektir.

VII. BİR EĞİTİM MODELİ KURMAYA YÖNELİK BİR ÇERÇEVE

Burada bir eğitim modeli kurgulamaya yönelik genel bir çerçeveye giriş için bir yaklaşım ortaya koymaya çalışacağız.

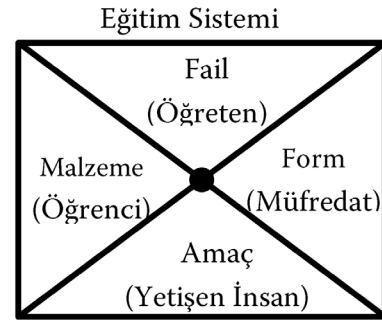
Eğitim felsefesini ortaya koymak için önce genel çerçeveyi

belirlemek gerekir. Her medeniyetin bir milleti, her milletin, bir kültürü, her kültürün bir felsefesi ve her felsefenin bir eğitim felsefesi vardır. Eğitim felsefesi, ancak içinde bulunduğu toplumun ve kültürün mensupları tarafından tasarlanabilir. Çünkü bir toplumun kültürel genetiğine o kültürün düşünürleri nüfuz edebilir.

Burada bir çerçeve çizmeye çalışacağız. Felsefede Aristoteles'ten beri bir varolan varlığını borçlu olduğu 4 neden vardır. Bunlar:

- (1) Maddi neden (*causa materialis*), örneğin bardağın yapıldığı cam.
- (2) Formal neden (*causa formalis*), bardağın formu, bardağın malzemesinin içine girdiği form.
- (3) Amaç veya ereksel neden (*causa finalis*) bardağın imal edilme nedeni, örneğin çay içmek için.
- (4) Fail neden (*causa efficiens*) bardağı yapan usta.

Bir varolan olan eğitim sistemi, varolanın 4 nedenini gösteren bir dikdörtgen ile temsil edilebilir. Kim, hangi hedefe yönelik olarak, kimi, ne ile ve nasıl eğitecek. Dikdörtgenin köşegenleri ile oluşturulan her bir bölüm bir nedeni göstermek üzere, fail (öğreten), amaç/erek, malzeme(talebe/öğrenci), müfredat (form) ile adlandırılınsın. Bu dikdörtgenin kendisi eğitim olsun.

Şekil 3. Eğitim sistemini kuran 4 neden.

Bu dikdörtgen bütün eğitim felsefelerine uygulanabilecek bir üst kalıp veya çerçeve olarak düşünülebilir. Bu dikdörtgen, hangi felsefe olursa olsun, idealist, realist, naturalist, pragmatist, sipitüalist olsun, eğitim felsefesini açıklamak üzere kullanılan bir araç olabilir. Hangi tür kültürü veya felsefeyi göz önüne alırsak alalım, dikdörtgenin her bir bölümüne söz konusu felsefenin öngördüğü anlamı yükleyerek o eğitimin felsefesini ortaya koyabiliriz. İçeriğini göz önüne almadığımız takdirde, bu dikdörtgene "eğitimin geometrisi" adını veriyoruz.

Şimdi, ileri sürdüğümüz eğitim felsefesinin borçlu olduğu veya o eğitim felsefesini var eden 4 nedeni, yani, failini (öğreten), malzemesini (öğrenci), formunu (müfredat) ve amacını (yetiştirilmek istenen insan tipini) ortaya koymaya çalışacağız.

3.1. ÖĞRETEN (Fail)

Öğreten (fail): Hoca, öğretici, usta, mürşit. Eğitim sistemini oluşturan 4 nedeni bir araya getiren faildir. Burada

fail nedenin asıl üyesi öğretendir/hocadır. Ancak eğitim sistemini kuran ve işleyen yöneticiler, idare, öğretici ve araştırmacı kadro da fail nedene dahildir. Fail, teori-pratik, söylem-davranış tutarlılığına önem vermelidir. Öğreten, kuvve halinde bulunan bilgi tohumunun öğrencide, çatlayıp gelişmesine, dal budak salmasına ağaç olup meyve vererek olgunlaşmasına talim yoluyla yardım eden kişidir. Öğreten doğru değil, dosdoğru olmalıdır. Ailenin ve öğretmenin ahlakı gizlice, örtük bilgi tarzında öğrenciye sızar. Bir ders kitabı yazarı tarafından özümşenerek yazılmamış ise öğrencide öğrenme zorlaşır. Yazarın metindeki ruhu adeta gizlice öğrenciye nüfuz eder.

3.2. ÖĞRENEN (Malzeme)

Öğrenen (malzeme): Öğrenci, çırak, mürid. Öğrenci yeteneklerini zaafalarını düşünmeli, kendini bilmeli. “*Sen kendin bilmez isen bu nice okumaktır*” der Yunus. İnsanın doğası gereği “öğrenme imkanı”na sahip olduğu ve “plastisitesi” olduğu kabul edilir. Çünkü bütün canlılar öğrenemez veya insana nispetle kısmen öğrenir. Şekil verilebilen malzemeye mühendislikte plastik malzeme adı verilir. Şekil verilmesi kalıcı deformasyon (şekil değiştirme) yapabilme durumudur. Eğer bir kuvvete maruz kalan bir malzeme deforme oluyor ve kuvvet kalktığında deformasyon geri geliyorsa, elastik deformasyon, deformasyon (şekil değiştirme) kalıcı ise plastik deformasyon adı verilir. Yay elastik deformasyon, yapar, ama hamur plastik deformasyon yapar. Çağımızda kimi eğitimciler, “eğitimi istedik davranışları kazandırmayı amaçlar” şeklinde tanımlamaktadırlar. Bu tanımlamada, totaliter bir tutum tınısı sezilir. Çünkü öğrenme kişinin kendi gönüllü almasına dayanmalıdır, zorla değil. Türkçede de eğitim, eğip bükme fiiline dayalı bir isimdir. İnsana şekil verilmesi, dıştan bir zorlamaya değil, kendi isteğine dayanmalıdır.

Toplumsal baskı ile yapılan eğitimin kalıcı olması mümkün değildir. Toplumla kendi ideolojileri doğrultusunda şekil vermek isteyen totaliter rejimlerin eğitim sistemlerinin ömrü uzun olmamıştır. Çünkü, Platon’un belirttiği üzere, zorla öğretilen bilgi uzun süre zihinde kalmaz. Bu hususun Gazali’nin eğitimde hürriyet ilkesi ile de bağlantısı vardır. Buna çağımızda, iyi bir örnek vardır. Matematik ve fizik biliminin sosyal alan ile dolayısıyla rejim ile ilişkisi olmadığından Sovyetlerde bu alanlarda dünya çapında bilim adamları yetişmiş ancak sosyal alanda Sovyetler, aynı ölçüde varlık gösterememiştir. Bunları fark eden Sovyet düşünürleri Sovyet rejimini terk etmişlerdir. Rejimler, toplum içindir, millet içindir. Toplum rejim için değildir. Milletimize olan borcumuz ödenemezdir.

3.3. MÜFREDAT (Form)

Müfredat (form): Eğitime formunu müfredat kazandırır. Dersler, derslerin verilmiş yöntemleri, eğitim yerinin fiziki imkanları, kütüphane ve laboratuvar imkanları form olarak nitelediğimiz müfredata dahildir.

Eğitim, zamanda, mekânda ve anlamda bulunduğu konumu merkeze almalıdır. Örneğin, tarih dersinde, ilk

çağdan, yontma taş devrinden, başlayıp bugüne doğru gelinmemelidir. Bugünden geçmişe doğru gidilmelidir. Coğrafyada, öğrencinin bulunduğu coğrafyadan, örneğin, köyünden başlayarak, ilçesine, iline, bölgesine, ülkesine ve küresel boyutlara kadar gidilmelidir. Edebiyatta, diyelim şiirde, bugünden divan edebiyatına doğru gidilmelidir. Böylece öğrenci, mekana, zamana ve duruma, öğrendiği varlığa, adeta dokunmalıdır (Karakoç,2017).

Eğitim, Mevlâna Pergeli gibi kendini merkeze almalıdır. Pergelin bir ayağını kendine yerleştirmeli, diğer ayağı ile zamanda geçmişe doğru, coğrafyada evrensel boyutlara kadar genişleyen bir helezon çizmelidir. Bunun ülkemizde uygulandığını düşünürsek, bu mevcut müfredatın tepetaklak edilip ters çevrilerek yeniden tasarlanması ve yazılması anlamına gelir. İlköğretimde, ortaöğretimde ve onları eğitecek öğretmenlerin yetiştirildiği üniversitede müfredatın yeniden yazılması kaçınılmaz olacaktır. Bu eğitim sistemini tümdengelim mantığı üzerine oturtmaktır. Esasen insan düşünmesi için geçerli olan mantık tümdengelimdir (dedüksiyondur). Mantık tümdengelim üzerine kurulmuştur.

Müfredat bütünü görecekte şekilde tasarlanmalıdır. Her bir dersin konusunun, varlığın belirli bir parçası ile sınırlı olmasından dolayı varlık bütününe kavranmasının önünde engel teşkil eder. Dolayısıyla her bir dersin bütünü ile bağlantısı ve diğer dersler ile ilişkisi gösterilmelidir. Endüstrinin uzmanlaşma yönündeki güdümü, mesleki eğitimde üretim hızını artırabilir, ancak bütününe anlaşılmasının da önüne geçer. Bu yüzden mesleki eğitimde ve genel eğitimde olsun müfredat varlığa bütüncül bakan bir yaklaşım ile tasarlanmalıdır.

Sınıflar, 1., 2., 3., vb. şeklinde çıplak soğuk görünümlü salonlar değil, ders sınıfları olmalıdır. Fizik, kimya biyoloji laboratuvarı olduğu gibi, tarih, edebiyat coğrafya, matematik sınıfları olmalıdır. Bu sınıflarda ilgili alana katkı yapmış bilginler, edebiyatçılar, sanatçılar hakkında bilgiler olmalı, sınıfta, büyük eserler, batı ve doğu klasikleri bulunmalıdır. Öğrenci sınıfta bilginler arasında bir sır yalçusu gibi bir yücelik duygusu ile çoğalmalıdır (Karakoç, 2017). Sınıf ortamı öğrencinin merakını kıskırtmalıdır. Dersten önce o dersin konusu olan bilimi ortaya koyan bilginlerin hayatları anlatılarak ilgi uyandırılmalıdır. Her dersin tarihi ve felsefesi de verilmelidir. Her ders öğrencinin düşünce dünyasını derinleştirmeli ve genişletmelidir. Ders, öğretmen ve öğrenenin birlikte yürüdükleri öğretmenin kılavuzluk ettiği bir yolculuk olmalıdır.

3.4. AMAÇ (Erek)

Amaç/erek: Nasıl bir mezun veya insan tipi amaçlanmaktadır. Ders, gezilen şehri anlatan turist rehberi kitapçığı, öğrenci rehber kitapçığı *alan* turist gibi olmalıdır. Öğretmen/fail: Öğretmen, ders veren kişi, daha önce ziyaret etmiş olduğu şehirde öğrenciye kılavuzluk eden, rehber gibi olmalıdır. Burada amaç, eğitim sisteminin içinde yer aldığı kültürün tanımladığı veya amaçladığı insan tipine göre belirlenmesidir.

VIII. EĞİTİM SİSTEMİMİZ

Eğitim sistemimiz ibaresi görüldüğü gibi eğitim ve sistem terimlerinden oluşmaktadır. Bu terminolojiyi, eğitim yapımızdan söz etmek için kullanıyorum, bir sistem niteliğine sahip olduğu için değil. Tanzimat'tan beri eğitimimizin bilinçli ve belirli bir felsefeye dayandığı söylenemez. Cumhuriyet döneminin başında kısmi bir pozitivist felsefeye dayanan, zamanla Batı'dan eleştirisiz aktarılan alacalı bir yapı söz konusudur. Felsefesi olmayanın sistemi de yoktur. Çünkü unsurlar arasındaki mantıksal bağı bir amaca yönelik olarak felsefi düşünme kurabilir.

Eğitim terimini el becerilerinin ve zihinsel becerilerin kazandırılmasını, mesleki ve genel eğitimi, kapsayacak şekilde kullanıyorum. Eğitim yapımızda özellikle ilköğretimde ve ortaöğretimde yapılan sürekli değişikliklerle öğrenci ve toplum eğitimden soğutulmaktadır. Her gelen yeni yönetim tarafından, *yık-yap* ilkesine göre kendinden önceki değişiklikleri, iyileştirerek değil, eleştirerek, kendisinden öncekiler gibi aynı akıbete uğrayacak düzenlemeler yapılmaktadır. Oysa eğitimde çok düşünerek uzun süre yaşayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Sık değişiklikler öğrenci ve toplum üzerinde yıkıcı etkiler yapmaktadır.

IX. SONUÇ

Türkiye bağlamında, bir eğitim sistemi tasarımını düşünürsek, bu alandaki yetişmiş mevcut insan kaynağı potansiyelimiz var mıdır? İkincisi, doğduğunda kulağına ezan okunan öldüğünde İslami usullerle Müslüman mezarlığa defnedilen insanlardan oluşan toplumun hangi medeniyet içinde yer aldığı sorusu öncelikle açıklığa kavuşturulması gereken zor bir toplumsal mesele olarak karşımızda durmaktadır. Dile getirmekten bile çekindiğimiz bu soru, görmezden geldiğimiz, etrafından dolaştığımız, cevap vermekten ürktüğümüz bir soru olarak orada durmaktadır.

İlköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim dahil eğitim sistemimizin bir felsefesi yoktur. Batı eğitim sistemi bile değildir. Eleştirisiz olarak, Batıdan kopyala yapıştır usulü ile alınan eklektik bir yapıdır.

Yürek parçalayıcı olan asıl mesele şudur: Bu zafiyetin giderilmesine yönelik, kendi kültürünü tanıyan, dünyanın gidişatının farkındalığına sahip olan ve formunda bir kadro var mıdır?

Kaynaklar

- Morin, E. (2003). *Geleceğin Eğitimi için Gerekli Yedi Bilgi* (Dilli, H.:Çev), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Heidegger, M. (1998). *Bilim Üzerine İki Ders*, (Hünler, H.:Çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Karakoç, S. (2017). *Düşünceler I Kavramlar*, 7. Baskı, İstanbul: Diriliş Yayınları
- Billington, R. (2011). *Felsefeyi Yaşamak*, (Yılmaz, A.: Çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Collins, H. (2013). *Tacit and Explicit Knowledge*, Chicago: The University of Chicago Press.

- Zappavigna, M. (2014). *Tacit Knowledge and Spoken Discourse*, New York: Bloomsbury Academics.
- Turgut, İ. (1992). İnsan Yetiştirme ve Eğitim, *Felsefe Dünyası*, Sayı:3, Sayfa:15, Ankara.
- Günay, D. (2019). *Üniversite Felsefesi*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.
- Cevizci, A. (2016). *Eğitim Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları
- Platon. (2014). *Devlet*, (Eyüpoğlu, S., Cimcoz, M.A.: Çev), İstanbul: Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları.
- Rousseau, J.-J. (2015). *Emile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, (Baştürk, M.,-Kızılçim, Y.:Çev.), Ankara: Kilit Yayınları.
- Oruç, C. (2009). *İmam-ı Gazali'nin Eğitim Anlayışı*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Çelikel, B. (2006). *Gazali'nin Eğitim Görüşü*, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gazali, İ., (2015). *Hak Yolcusuna Öğütler, Ledünni İlim Risalesi*, (Köksal, A.C.:Çev.), İstanbul: Büyüyenay Yayınları